

Valori bibliofile (re)descoperite în patrimoniul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia (sec. XVI-XVII)

Florin BOGDAN, Alexandru ȘTIRBAN

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
National Museum of Unification Alba Iulia

Personal e-mails: bogdan_florin_reghin@yahoo.com, stirban2000@yahoo.com

Bibliophilic assets (re)discovered within heritage of National Museum of Unification Alba Iulia (XVIth-XVIIth centuries)

In many cases, identification, research and valorization of old books from the collections of different institutions that hold heritage goods is made by an interdisciplinary team, comprising both specialists on the history of printing and old book as well as restorers, that can offer supplementary information on the past of a book, sometimes helping at identification of some printings.

Our paper presents such a case where collaboration between researcher and restorer not only led to identification of some printings but also to extraction of some fragments that belong to other books, some rare or even unique copies. We refer to: Biblia (the Bible) (Ostrog, 1581), Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae (Oradea, 1653), A valtság-titkanak masodik volumenje fogatékja (Oradea, 1647), Rövid igazgatas a nemes Magyar Országának (Alba Iulia, 1647), Ur frigy szekrénye előtt. Dagon le-dülése (Cluj, 1670) and Neuer und Alter Kalender Auff das Jahr nach heilsanten Geburth und Herrn und Heilandes JESU Christi 1670 (Sibiu, 1669).

Keywords: the Bible, calendar, unique copy, Alba Iulia, restoration

Colecțiile Muzeului Național al Unirii conțin peste 1200 de cărți vechi, tipărite și manuscrise, marea lor majoritate fiind un produs al culturii spațiului românesc, avem în vedere cele trei mari provincii istorice: Țara Românească, Moldova și Transilvania, aceasta din urmă cu toate caracteristicile ei, respectiv multietnicitate și multiconfesionalitate.

De cele mai multe ori în momentul în care sunt achiziționate astfel de piese muzeale cu valoare bibliofilă starea lor de conservare nu este cea mai bună, fiind necesare lucrări de restaurare, realizate – în cazul de față - de către specialiștii Centrului Național de Conservare și Restaurare Carte Veche din cadrul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia.

În momentele care urmează vom încerca să prezentăm câteva din aceste valori patrimoniale care au trecut pragul laboratorului de restaurare și care, după cum vom putea observa, au prezentat câteva surprize plăcute atât pentru echipa de restauratori cât și pentru

specialiștii muzeului.

Prima carte din prezentarea de față este un fragment al unei *Bibliei*. Este vorba despre prima ediție a *Bibliei* în limba slavonă, respectiv cea tipărită la Ostrog în anul 1581¹ de către tipograful Ivan Feodorov. Din punct de vedere tehnic fragmentul prezintă următoarele caracteristici: tipar negru - și roșu pe foaia de titlu, pe două coloane, cu 50 de rânduri pe o coloană, în stânga este textul în limba greacă, în timp ce în dreapta este textul în limba slavonă. După cum am amintit de la început muzeul din Alba Iulia deține doar un fragment al lucrării, respectiv primele [9] f., cu titlul și predoslovia prințului Constantin Ostrozhkii, restul textului fiind pierdut. Exemplarul provine, așa cum rezultă din notele manuscrise și ștampilele aplicate, din colecția Sabin Olea, ceea ce înseamnă că a circulat în arealul actualului județ Alba. Este foarte important cunoașterea faptului că în acest areal geografic se întâlnește un exemplar al *Bibliei* de la Ostrog, în condițiile în care textul ediției

avute în discuție reprezintă și una dintre sursele *Noului Testament*, tipărit la Alba Iulia în anul 1648.

Starea de conservare a fragmentului din momentul achiziționării sale de către Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia nu a fost una bună, cele două file fiind capsate într-un dosar de carton.

Hârtia suport de text este produsă manual din fibre de in și cânepă, are linii de apă și filigran, însemnări manuscrise executate cu cerneală ferogalică și creion chimic (foaie de titlu), cerneală de șampilă (paginile 15-16). Pierderea unității volumului s-a soldat cu rupturi, fisuri, plieri, pierderi de material, fragilizarea hârtiei datorită agenților fizico-mecanici și biologici în condiții necorespunzătoare de păstrare.

Tratamentul propus și realizat a fost unul clasic pornind de la dezinfecția efectuată în etuvă urmată de îndepărtarea depozitelor de murdărie efectuarea analizei p-H înainte de spălare, determinarea agentului de încliere. De asemenea verificarea solubilității cernelurilor, protejarea ștampilelor și însemnărilor executate cu creion chimic. Spălarea filelor s-a efectuat în apă distilată la 25° C având rolul de curățare dar și de corectare a p-H.

Deoarece în procesul de restaurare s-a procedat la spălarea hârtiei suport de text, prilej cu care s-a pierdut o parte a agentului de încliere, a fost necesară o reincliere a filelor. În cazul nostru reinclierea s-a efectuat cu CMC în concentrație de 1%. După uscarea liberă pe foi de filtru timp de 24 de ore a urmat o presare ușoară intermediară apoi consolidare cu vâl japonez a numeroaselor fisuri și desprinderi ale materialului suport. Următoarea operație a fost completarea lacunelor cu hârtie japoneză prin metoda „la dublu” folosind ca adeziv CMC în concentrație de 2,5%, presare intermediară și apoi degajarea surplusului de hârtie.

S-a optat ca păstrarea fragmentului să fie făcută într-o mapă executată din carton neutru din punct de vedere chimic.

O altă tipăritură extrem de importantă pentru trecutul Alba Iuliei și al Transilvaniei este exemplarul din *Approbatæ constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae*², multă vreme considerat a fi parte a unei ediții târzii (sec. XVIII-XIX), însă o simplă comparație cu exemplarele digitalizate de marile biblioteci europene și o confruntare cu bibliografiile de specialitate maghiare³ dovedesc faptul că exemplarul aparține primei ediții, cea apărută la Oradea în anul 1653, tipărită de către tipograful Abraham Senczi Kertesz. Primele informații cu privire la posibila apartenență a lucrării la ediția orădeană aparțin Sofiei Știrban, cea care semnala încă din anii 2000 faptul că hârtia folosită la tipărirea exemplarului este databilă în secolul al XVII-lea⁴. Cartea, de format folio, a păstrat paginile 29-250, plus cele [26] p. de la final, lipsindu-i începutul, respectiv [6] p. + p. 1-28. Chiar dacă lipsesc pagini de la începutul volumului importanța lui este deosebită, fiind cunoscute doar alte

60 de exemplare. Nu putem să nu ne punem întrebarea dacă exemplarul aflat la ora actuală în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia (unic în fosta capitală a Principatului Transilvaniei) nu s-a aflat în mediul din jurul curții princiare sau chiar în posesia principilor Transilvaniei? Din păcate pe filele volumului nu s-a păstrat nici un însemn de proprietate sau vreo altă notă manuscrisă care să ofere informații suplimentare în ceea ce privește povestea sa.

Legătura volumului este realizată din carton îmbrăcat în piele, decorată cu un chenar completat de ornamente florale aurite pe ambele coperti și este specifică atelierului de legătorie care i-a aparținut chiar tipografului Abraham Senczi Kertesz⁵.

În mare parte tratamentul și restaurarea volumului s-a făcut ca și în cazul fragmentului de carte prezentat anterior. În cazul de față legătura s-a realizat prin coaserea fasciculelor pe cinci nervuri din sfoară de cânepă iar capitalbandul cusut într-o singură culoare.

Surpriza în ceea ce privește exemplarul *Approbatæ constitutiones* a survenit în momentul defacerii legăturii, când s-a constatat că suportul de carton era confecționat din mai multe foi aparținând unei tipărituri, mai vechi decât exemplarul *Constituțiilor*. La o cercetare mai atentă s-a dovedit faptul că filele extrase aparțineau colecției de predici a lui **Geleji Katona István, predicatorul curții princiare de la Alba Iulia: *A valtsag-titkanak masodik volumenje fogatékja***, tipărite la Oradea în anul 1647 de către același tipograf Abraham Senczi Kertesz⁶. Fragmentul este deosebit de consistent, s-au păstrat paginile 1093-1094, 1099-1100, 1103-1104, 1109-1112, 1117-1120, 1127-1130, 1135-1138, 1143-1146, 1151-1154, 1159-1162, 1167-1170, 1175-1178, 1183-1186, 1191-1194, 1199-1202, 1207-1210, 1215-1216, 1289-1290, 1295-1296, 1299-1302, 1307-1310, 1315-1318, 1323-1326, 1331-1334, 1339-1342, 1346-1347, 1349-1350, 1355-1358, 1363-1366, 1371-1374, 1379-1382 + [8] p. de la finalul textului. Din nou bazele de date maghiare⁷ cunosc destul de puține exemplare din această tipăritură, respectiv 43 fără fragmentul descoperit la Alba Iulia.

În ceea ce privește intervenția asupra filelor care inițial au constituit scoarțele volumului aceasta s-a dovedit una extrem de dificilă. Adezivul folosit de meșterul legător a fost cleiul de oase care, aplicat într-un strat gros, a devenit deosebit de rigid. Au fost necesare mai multe tratamente umede, spălări între foi de netex pentru a putea desprinde filă de filă apoi efectiv răzuirea stratului de clei.

În același an 1647 apărea, la Alba Iulia, în tipografia princiară lucrarea *Rövid igazgatas a nemes Magyar Országának*⁸, opera tipografului Martin Maior din Brașov, mai cunoscut în literatura de specialitate românească datorită posibilului aport la tipărirea *Noului Testament* (Bălgrad, 1648). Deși exemplarul lucrării nu este complet, s-au păstrat paginile 7-302 + [3] p., lipsesc cele

din Sibiu la Cluj, în anul 1670, ca urmare a morții tipografului, survenită în anul 1667, el neavând urmași. Este posibil ca odată cu literele aduse de la Sibiu la Cluj să fi ajuns și părți neutilizate din alte cărți în limba germană, latină sau maghiară. Mai mult, inventarul tipografic i-a fost încredințat la Cluj tipografului Mihaly Veresegyhazi Szentyel, cel care a tipărit, în 1670, lucrarea din a cărei legătură a fost extras calendarul. Presupunem mai apropiată de adevăr această a doua ipoteză cu privire la proveniența calendarului.

Fragmentul de la Alba Iulia prezintă foaia de titlu, [2] pagini cu mențiunile tipografului și modalitatea de utilizare a calendarului și calendarul propriu-zis cu următoarele caracteristici: luna ianuarie – [2] pagini, luna februarie – [2] pagini, luna martie – [2] pagini, luna aprilie – [2] pagini, luna mai – [2] pagini, luna iunie – [2] pagini, luna iulie – [2] pagini, luna august – [1] pagină (conține doar prima parte a lunii, respectiv 1-16 august), luna octombrie – [1] pagină (conține doar a doua jumătate a lunii, respectiv 19-31 octombrie), luna noiembrie – [2] pagini, luna decembrie – [1] pagină (conține doar prima parte a lunii, respectiv 1-18 decembrie) și alte [2] pagini cu privire la anotimpuri, vara și toamna.

Din punct de vedere tehnic calendarul prezintă tipar negru și roșu, iar ca și ornamente tipografice utilizează semnele zodiacale și o singură inițială ornată, un K, pe foaia de titlu. Prin analogie cu alte calendare sibiene în limba germană, unele tipărite tot de Stephan Jüngling, cum sunt cel pentru anul 1668 sau cel pentru anul 1675, acestea prezintă ca și paginaj în 35 și 42 de file, aproximativ 70 până la 84 de pagini, cu mențiunea că la compactare, între filele tipărite, se adăugau file albe pentru diferite adnotări. Comparând filele recent descoperite la Alba Iulia cu filele aflate în colecțiile Bibliotecii Naționale a Ungariei rezultă că din exemplarul de la Alba Iulia, pe lângă filele aparținând unor luni ale anului, lipsește *Cronica Transilvaniei* (păstrată în fragmentul de la Budapesta) și celelalte părți întâlnite de obicei în calendarele din secolul al XVII-lea, lista cu târgurile ce urmau să aibă loc în Transilvania în anul 1670.

Cași în cazul scoarțelor de la *Approbatae constitutiones* s-a executat același procedeu de curățare, desprindere, consolidare și completare cu hârtie japoneză.

Pentru a sublinia importanța descoperirii fragmentului aflat în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia menționăm că exemplarul este un unicat la nivelul României, iar în ceea ce privește foaia sa de titlu, care a permis localizarea tipăriturii și pentru specialiștii maghiari, ea este unicat la nivel mondial.

Scurta trecere în revistă a titlurilor de carte veche străină și transilvăneană din colecțiile muzeului din Alba Iulia care au trecut prin mâna restauratorilor de la Centrul Național de Conservare și Restaurare Carte Veche în perioada mai recentă nu este doar o contribuție

la cunoașterea fondului de carte veche deținut de această instituție, ea reprezintă în același timp și o carte de vizită a restauratorilor, a căror muncă rămâne, de multe ori, în umbră.

Note:

1. Cota CVR 408.
2. Cota BV 1064.
3. Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, vol. I, Budapest, Kiadja a M. Tud. Akadémia, 1879, nr. 878, în continuare RMK; *Régi Magyarországi nyomtatványok (1473-1600)*, I-IV, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971-2012, vol. III, nr. 2499, în continuare RMNy; Andrei Veress, *Bibliografia Româno-Ungară*, vol. I-III, București, 1931-1935, vol. I, nr. 170; Doina Năgler, *Catalogul transilvanicelor*, vol. I, Sibiu, 1974, nr. 302-304, în continuare Năgler. Vezi și Liviu Marcu, *Constituțiile aprobate ale Transilvaniei 1653*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1997.
4. Sofia Știrban, *Un aspect inedit al restaurării unui exemplar din Approbatae constitutiones*, în *Peuce*, XIII, Tulcea, 2000, p. 213-216.
5. Asupra legăturii ne-am consultat și cu doamna Erzsébet Muckenaupt, unul dintre cei mai buni specialiști din România în ceea ce privește legătura de carte veche transilvăneană și europeană.
6. Fragmentul este în curs de înregistrare. RMK I, 799; RMNy III, 2197; Năgler I, 266.
7. www.arcanum.hu, consultat la data de 19 octombrie 2015.
8. Cota CVS 254. RMK I, 791; RMNy III, 2171; Năgler I, 267-268.
9. Cota CVS 38. RMK I, 1100; RMNy IV, 3645.
10. Fragmentul este în curs de înregistrare. RMNy IV, 3619.
11. Wix Györgyné, *Régi magyarországi szerzők (RMSz). I. A kezdetektől 1700-ig*. Szerk. és befejezte P. Vásárhelyi Judit, Budapest, 2008, p. 679.

Bibliography:

- Năgler, Doina, *Catalogul transilvanicelor / Catalogue of Transylvania*, vol. I, Sibiu, 1974;
- Régi Magyarországi nyomtatványok (1473-1600)*, I-IV, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971-2012;
- Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, vol. I, Budapest, Kiadja a M. Tud. Akadémia, 1879;
- Veress, Andrei, *Bibliografia Româno-Ungară / Romanian-Hungarian Bibliography*, vol. I-III, București, 1931-1935
- Wix Györgyné, *Régi magyarországi szerzők (RMSz). I. A kezdetektől 1700-ig*. Szerk. és befejezte P. Vásárhelyi Judit, Budapest, 2008.